

*Наблюдения върху функционирането
на категорията вид в глаголните фразеологизми
ув българския и гръцкия език*

Христина Марку (Комотини)

Данная статья посвящена вопросу функционирования категории вида в глагольных фразеологизмах в новогреческом и болгарском языках. В сопоставительном плане выделяются и описываются характерные случаи употребления видовых глагольных форм. В зависимости от аспектуального поведения глагольного компонента в их составе прослеживаются отдельные группы фразеологизмов: двувидовые единицы с регулярным противопоставлением по виду, одновидовые дефективные (*Imperfectiva tantum* или *Perfectiva tantum*) и узусно дефективные (с преимущественным употреблением одной из двух форм). Выявляются основные факторы, управляющие поведением аспектуальных форм во фразеологии обоих языков.

This article is devoted to the functioning of the category of verbal aspect in phraseological units (idioms) in Modern Greek and Bulgarian. In contrastive terms we describe and analyze specific cases of use of aspectual forms in phraseology. Depending on the aspectual nature of the verbal component it is possible to separate groups of idioms: with regular aspectual opposition or aspectual defectiveness of the verbal component (*Imperfectiva tantum* or *Perfectiva tantum*) or restrictions on use (predominant or preferred uses of the aspectual forms). We present the main factors governing the behavior of aspectual forms in the phraseology of both languages.

Ключови думи: фразеологична единица, глаголен вид, степен на устойчивост, дефективност.

От закодираните във фразеологичната единица (ФЕ) две тенденции с противоположен знак – статичност и вариативност – произтичат ред особености от структурно-семантичен характер: деформация на граматичните отношения и парадигматична дефективност в системата на граматичните форми в рамките на единиците (вж. Чолакова 1967, Ничева 1987: 77–81). Във фразеологията са проектирани спецификите на аспектуалните системи, но преобразувани и усложнени от особеностите на ФЕ като специфичен езиков знак – разделно оформен, относително устойчив, идиоматичен (Баранов, Доброволски 2008), с функция за вторична номи-

нация. Аспектуалните значения и функции по особен начин са „втъкани” в семантиката и формата на ФЕ, управляват се от комплексно проявяващи се и пресичащи се тенденции и йерархично степенувани фактори:

На първо място е цялостната семантика на фразеологизма и аспектуалното значение, носено от него, свързано с мястото и ролята му в контекста. Устойчивите съчетания са ориентирани към конкретна ситуация във времето и пространството и се вписват в темпоралната и аспектуалната система на общия контекст (Анастасиади-Симеониди, Ефтимииу 2006: 68).

Втори определящ фактор е степента на устойчивост на единицата, която е обратнопропорционална на свободната проява на граматичните отношения (Анастасиади-Симеониди, Ефтимииу 2006: 87). По степен на семантична и структурна обвързаност между компонентите в състава им, фразеологичните образувания заемат различни нива по скалата на устойчивост: от напълно застинали съчетания до такива със свободни и пълни парадигматични изменения, което позволява да се говори за континуум от степени на изява на устойчивостта (Моциу 2012: 960–961, Кръстева 2013: 36–37). Степента на устойчивост и мотивираността на връзките между глагола и останалите компоненти на съчетанието не са независими помежду си.¹

Трети фактор е взаимосвързаността на двата елемента на формата на ФЕ – структура и парадигма. Отделните структурни модели/типове са с различни възможности за парадигматични промени (Кошелев, Леонидова 1963: 402): най-гъвкави парадигматично са моделите V+O, V+pr+O. В същото време рядко се подлагат на парадигматични изменения по вид ФЕ с императивни глаголни форми, в голяма степен склонни към парадигматична дефективност са подчинителните конструкции-формули (клетви и пожелания), както и ФЕ със специфична структура (*στο άψε-σβήσε; μη στάξει και μη βρέξει; όπου φύγει φύγει; изуй се и влез; чудя се и се мая; ни се води, ни се кара*).

На специфичните ограничения на изменяемостта по вид при фразеологизмите са специално посветени съпоставителни изследвания (Калдиева-Захариева 2005, за български и руски език вж. Леонидова, Кошелев 1963, Леонидова 1969). Описани са диаметрално противоположни тенденции при употребата на видовите форми във фразеологията: невъзможна видова опозиция (т.е., видово дефективни единици) или превъзможване на дефективността чрез функциониране на видови двойки, съставени от глаголи с различно лексикално значение (Кошелев, Леонидова 1963). Предлагани са обяснения на видовата дефективност на глаголите в състава на ФЕ (Калдиева-Захариева 2005: 75, Кошелев, Леонидова 1963).

---

¹ Констатация на М. Леонидова, (1969: 37), която отбелязва, че фразеологичните сраствания (идиоми) са най-често едновидови. Ст. Калдиева-Захариева (2005: 75) възразява, като смята, че не би могло да се търси обяснение за възможността да се мени глаголният компонент по вид в зависимост от степента на граматическа връзка между глагола и другите думи.

В гръцката литература също са отбелязвани морфосинтактични ограничения при устойчивите съчетания, предимно по отношение на глаголното време (Моциу 1987: 242, Анастасиади-Симеониди, Ефтимииу 2006: 36–40, Хиоти 2010). Обръща се внимание на наложили се употреби на граматични форми, принадлежащи към периферни системи. Ред архаични форми (включително темпорални и модални глаголни форми) с произход от предишни фази на развитие на езика и най-вече от старогръцки, са запазени днес единствено в рамките на устойчиви фрази (Хиоти 2010: 67).

За българския език от споменатите дотук автори са описани две основни групи фразеологизми:

- двувидови ФЕ със свободно редуване на видовете форми и
- ФЕ с дефективна видова парадигма (*Imperfectiva tantum* или *Perfectiva tantum*).
- Особен интерес представлява една трета група, отграничима колкото в българския, толкова и в новогръцкия език. Това са фразеологизмите с недефективна парадигма, но с предпочитани или преобладаващи употреби на едната от двете възможни видове форми. Разграничаването на дефективните фразеологизми от двувидовите с преобладаващи употреби на едната при допустима другата видова форма, не винаги е възможно и лесно осъществимо. К. Ничева (1987: 78) ги включва към категорията на парадигматично дефективните фразеологизми.²

---

² Проблемът има и лексикографско измерение, свързано с отношението между подавания в речниците статус на фразеологизма и узусните практики. Във ФРБЕ (1974) са разграничени фразеологизмите с пълна и дефективна парадигма: при двувидовите фразеологизми глаголният компонент се дава в двата вида, ако глаголният фразеологизъм се употребява в един от двата вида, той се оформя като едновидов (ФРБЕ, с. 37). В гръцките фразеологични изследвания двувидовите единици обикновено се представят с имперфективната форма на глаголния компонент, с перфективната форма се подават само дефективните (*Perfectiva tantum*). Х. Симеонидис (2000) представя аспектуално-темпорални форми, съответстващи на реалната употреба в речта: *τον έδωσα και κατάλαβε*; ‘дадох му да разбере’.

В докторската дисертация на А. Хиоти (2010) глаголните фразеологични единици са представени различно: някои с перфективната си глаголна форма, други с имперфективната. Авторката не дава обяснение за начина на представяне, но е явно, че се води от обичайната употреба на единиците. По същия начин са представени единиците и в изследването на Анастасиади-Симеониди, Ефтимииу (2006).

В сборката на Т. Нацулис (2007) единиците са представени в зависимост от употребата, в несвършен или свършен вид. В ЛКН (1998) свършената глаголна форма се подава само при дефективните фразеологизми (*Perfectivum tantum*). Когато се представя несвършената форма не става ясно дали единицата е двувидова или дефективна (*Imperfectiva tantum*): *κλείνω το στόμα μου* ‘затварям си устата’, *δεν έκλεισα μάτι* ‘не склопих очи’. В някои специализирани сборки и речници на новогръцките идиоми (напр. Влахопулос 2007), въпреки че глаголните съчетания са представени с имперфективната форма на глагола, в доста случаи всички илюстриращи примери са в свършен вид: *βλέπω και παθαίνω (είδα κι έπαθα)* ‘видях и патих’.

Обобщавайки предварителните наблюдения, според аспектуалното поведение на глаголния компонент в състава им биха могли да се обособят следните три групи ФЕ:

- Двувидови ФЕ (с редовна видова опозиция).
- Дефективни ФЕ (*Imperfectiva tantum* или *Perfectiva tantum*):
  - а. Дефективни ФЕ, при които промяната на глаголния вид трансформира фразеологичното значение;
  - б. Дефективни ФЕ, при които промяната на глаголния вид разрушава фразеологичното значение и води до свободно съчетание.
- ФЕ с узусна дефективност – с преобладаващи употреби на едната видова форма (обикновено свършената) при двувидовите глаголни фразеологизми. При голяма част от фразеологизмите с двувидов глаголен компонент преобладават употребите на свършената форма, чиито значения на завършеност, цялостност и резултативност са подходящи за изграждане на фразеологичната семантика (Калдиева-Захариева 2005: 77). Независимо от ограничения брой едновидови глаголи в българския език, поради неограничените възможности за подаване на семантичен корелат чрез вторична имперфективация, все пак остава въпросът, доколко тези употреби, макар и допустими, са естествени за езика и не отговарят на изкуствено създадени ситуации (вж. и Леонидова 1979: 36).

1. Най-голямата група глаголни фразеологизми както в български, така и в новогръцки, са **двувидовите ФЕ** със свободно редуване на видовете глаголни форми:

гр.	<i>μου σπάει/μου 'σπασε τα νεύρα βγάζω/θα βγάλω το άχτι μου κόβω/κόψω το βήχα δουλεύει/δούλεψε σα σκυλί</i>	бълг.	<i>къса/скъса ми нервите изкарвам/изкарам си яда пресичам/пресека кашлицата работи като куче</i>

Да отбележим, че отклоненията и разликите в детайлите между аспектуалните системи на двата езика остават в сила във фразеологията: несъвпаденията по вид при еквивалентни фразеологизми могат да се дължат на особеностите на двете аспектуални системи. В българския език фразеологизмът *работи като куче* е възможен само с несвършен глагол, а в еквивалентната единица на гръцки език се допускат употреби и на двете аспектуални форми: в случаите, където имперфективите в български маркират обобщен факт, в гръцки се появява със същата функция перфективен глагол (Марку 2013: 66–67).

Както споменахме, възможностите за парадигматични промени са свързани със структурните модели (Кошелев, Леонидова 1963: 402): най-гъвкави парадигматично са моделите V+O, V+pr+O:

гр. <i>απλώνω/απλώσω χέρι</i>	бълг. <i>протягам/протегна ръка</i>
<i>ρίχνω/ρίζω στάχτη στα μάτια</i>	<i>хвърлям/хвърля прах в очите</i>
<i>με βγάξει/έβγαλε κάποιος (έξω) από τα ρούχα μου</i>	<i>изкарва/изкара ме извън себе си</i>
<i>βγάζω/βγάλω τα άπλута στη φόρα</i>	<i>вадя/извадя кирливите ризи на показ</i>

2. ФЕ с дефективна видова парадигма

2.1. ФЕ с имперфективен глаголен компонент (*Imperfectiva tantum*).

За българския език това е преобладаващата от двете групи единици, показващи дефективна парадигма. При тези единици определящо е значението (Ничева 1987: 81): специфичната фразеологична семантика се изгражда от онези частни значения на несвършения вид, с които е възможно да се маркира и коментира:

● Общовалиден факт, постоянен признак или качество (Хиоти 2010: 73). И в двата езика се обособява една многобройна група оценъчни фразеологични единици, в които глаголният компонент е с хабитуално–квалификативна и потенциална функция (със значение на потенциална готовност или способност, добра воля, възможност):

гр. <i>πιάνει μάτι</i>	бълг. <i>хваща око</i> (от тур. – вж. Симеонидис 1991)
гр. <i>βγάξει μάτι</i> – букв. ‘ <i>вади око</i> ’, прави впечатление, лесно забележимо	
гр. <i>δεν σηκώνει μύγα στο σπαθί του</i> – букв. ‘ <i>не вдига/понася муха върху сабята си</i> ’, не понася ни най-малко безпокойство	
гр. <i>δεν τρώγεται μήτε ωμός μήτε ψημένος</i> – букв. ‘ <i>не се яде нито суров, нито печен</i> ’, труден характер	
гр. <i>λιώνει στο στόμα</i>	бълг. <i>топи се в устата</i>
гр. <i>де δίνω πεντάρα</i>	бълг. <i>пет пари не давам</i>

В българския език най-голяма фреквентност във фразеологията показват безпредставъчните едновидови несвършени глаголи *имаμ, съм, ям, зная, правя, държа, нося, вървя, играя, вадя* (Калдиева-Захариева 2005: 69). Фразеологизмите с първичен глагол *Imperfectiva tantum* съчетават граматичното значение неограниченост на действието във времето на еволютивните глаголи със семантиката на фразеологичната единица (Кошелев, Леонидова 1963: 397). В гръцки език глаголите с най-голяма фразеологична активност са означаващите основни човешки дейности и отношения: *έχω* – ‘имаμ’, *είμαι* – ‘съм’, *κάνω* – ‘правя’, *έρχομαι* – ‘идвам’, *πηγαίνω* – ‘отивам’, *βάζω* – ‘слагам’, *βγάζω* – ‘изваждам’, *κάθομαι* – ‘седа’, *κοιμούμαι* – ‘спя’ и др. (Симеонидис 2000: 56). В това число се включват непределни еволютивни глаголи, глаголи с инхоативен, статален, мултипликативен начин на действие.

гр. <i>παίζουν τα μάτια του</i>	бълг. <i>играят му очите</i>
<i>κόβει το μυαλό του μου</i>	<i>сече му акълът, пипето</i>
<i>χτυπάει στο μάτι</i>	<i>бие на очи</i>
<i>δεν τρέχει τίποτε</i> – букв. ‘ <i>не тича нищо</i> ’, няма нищо, нищо не се е случило	

● Физическо или психично състояние (изразявано обикновено от глаголи със статичен, но и многоактен начин на действие):

гр. <i>κρέμεται σε κλωστή κάθομαι σ' αναμμένα κάρβουνα χτυπάω το κεφάλι μου (στον τοίχο) σπαρταράω σαν το ψάρι στη στεριά δε με χωράει το σπίτι</i>	бълг. <i>виси на косъм седя върху жаравата чукам си главата мятам се като риба на сухо – букв. 'не ме побира къщата', не ме свърта, не ме съдържа на едно място</i>

Фразеологичният характер на съчетанието се дължи именно на фиксираната несвършена форма на глаголния компонент в неговия състав:

гр. <i>λιώνει στο στόμα де δίνω πεντάρα χτυπάω το κεφάλι μου</i>	бълг. <i>топи се в устата не давам пет пари чукам си главата, съжалявам за нещо</i>

Промяната на видовата форма на глаголния компонент може да доведе до следните резултати:

а. Промяната на глаголния вид води до разрушаване на фразеологичната семантика и преминаване на словосъчетанието в свободно:

гр. <i>έλιωσε στο στόμα ден έδωσα (ούτε) πεντάρα χτύπησα το κεφάλι μου</i>	бълг. <i>стопи се в устата (кубчето захар) не дадох (нищо) пет пари (на просяка) чукнах (ударих) си главата</i>

б. Промяната на глаголния вид води до преобразуване на фразеологичното значение и до снемане на неяснотата на значението при някои многозначни фразеологизми и фразеологични омоними (Хиоти 2010: 108). Подобна многозначност и омонимия и разграничаване по семантика в зависимост от употребата на видовата форма се наблюдава при следните фразеологизми:

гр. <i>κλείνω/κλείσω τα μάτια (Σκόπιμα κλείνει τα μάτια στο έγκλημα</i>	бълг. <i>затварям/затворя очи 'правя се, че не виждам' – Нарочно си затваря очите пред престъплението).</i>
гр. <i>έκλεισε τα μάτια (Εκλεισε τα μάτια του για πάντα</i>	бълг. <i>затвори/склопи очи – Затвори очи завинаги).</i>

Глаголният компонент във фразеологизма *κλείνω/κλείσω τα μάτια* със семантика 'затварям си очите за нещо, правя се, че не забелязвам' може да бъде употребен както в свършен, така и в несвършен вид, докато омонимният фразеологизъм със значение 'умря' се употребява само с перфективен глагол, най-често в аорист.

По подобен начин гръцкият език дифференцира и следните фразеологизми:

гр. *παίρνω/πήρα πάνω μου* (1. ‘поемам отговорност за нещо’; 2. ‘подобрявам се здравословно, съвземам се’; 3. ‘порасна ми работата, възгорях се прекомерно’).

Фразеологизмите със значение ‘подобрих се здравословно, съвзех се’ и ‘възгорях се, порасна ми работата’ се срещат предимно с перфективни глаголи, а двата вида са с приемлива употреба при фразеологичното значение ‘поемам отговорност за нещо’:

Та πήρε όλα επάνω του και έληξε το θέμα. – Пое всичко върху себе си и приключи въпросът.

Ύστερα από τόσον καιρό στο νοσοκομείο, τώρα επιτέλους, πήρε επάνω της. – След толкова време в болницата, най-после се съвзе.

То πήρε επάνω του που έγινε διευθυντής. – Възгордя се много (порасна му работата), като стана директор.

● Към дефективните единици принадлежат и ФЕ с употреби на ‘гномичен презенс’ (‘γνωστικός ενεστώτας’ – Дзардзанос 1996: 259), обикновено в пословици, поговорки и сентенции, изразяващи универсални истини и съждения:

гр. *То γινάτι βγάξει μάτι*, букв. ‘инатът вади око’.

гр. *Κόρακας κοράκου μάτι δε βγάξει*. бълг. *Гарван гарвану око не вади.*

● Поради ярко изразената в новогръцкия език опозиция книжноно // народно равнище³, се наблюдават многобройни застинали изрази, включващи в състава си архаични имперфективни глаголни форми, дефективни по отношение на видовата парадигма:

гр. *άγεται και φέρεται* – букв. ‘отвежда се и се довежда’, употребява се за човек със слаба воля

гр. *φάσκει και αντιφάσκει* – изпадам в противоречие (Хиоти 2010: 68)

● Фразеологизмите със специфична структура обикновено също не допускат вариране на видовата форма на глагола:

бълг. *капе и мръзне; коли и беси; чюдя се и се мая; ни се води, ни се кара;*

гр. *λύνει και δένει*, букв. ‘развръзва и връзва’, всесилен е; *κόβει και ράβει*, букв. ‘крои и шие’, който решава за всички, всесилен е.

● Имперфективни императивни конструкции, в които несвършеният вид на глагола маркира дуративно или итеративно действие:

гр. *διαίρει και βασιλευε* бълг. *разделяй и владей*
ζήσε Μάη να φας τριφύλλι *трай коньо за зелена трева*

³ Вж. подробно за опозицията у Анастасиади-Симеониди, Флятурас (2003).

2.2. ФЕ с перфективен глаголен компонент (**Perfectiva tantum**). Известен факт е, че в българския език групата глаголи Perfectiva tantum е малобройна, благодарение на неограничената способност за образуване на вторични имперфективи (вж. Леонидова 1969: 35, Ничева 1989: 81).

2.2.1. Обикновено тези единици са двойно дефективни: с фиксирана аспектуално-темпорална форма в аорист или перфект. Ограничаването на някои изрази в рамките на аориста е отбелязано от Анастасиади-Симеониди, Ефтимииу (2006: 31). Ст. Калдиева-Захариева подчертава определящата роля на семантиката на единиците: когато носят като основен елемент характеристиката резултативност, тя естествено и свободно се изразява от свършени глаголни форми (Калдиева-Захариева 2005: 76)⁴.

гр. <i>είδα και έπαθα - φοβήθηκε το μάτι μου πέθανα και αναστήθηκα ό, τι έγινε, έγινε τα καράβια σου βούλιαξαν γύρισε ο τροχός έπεσα από τον ουρανό του βγήκε η γλώσσα πέρασε δια πυρός και σιδήρου,</i>	бълг. <i>видях и патих уплаши ми се окото (от тур.) умрях и се свестих стана тя, каквато стана гемите ти потънаха претъркули се колелото паднах от небето (1. появих се неочаквано, 2. изненадах се) изплезе език буков. ‘минал през огън и желязо’, минал през огън и вода</i>
<i>φάγαμε ψωμί και αλάτι – букв. ‘ядохме хляб и сол, свързва ни крепко приятелство’ δάγκωσα τη λαμαρίνα – букв. ‘захапах ламарината (влюбих се)’ τα χρειάστηκε – букв. ‘потрябвах му, изплаши се’ έγινε καπνός – ‘превърна се в дим’, изчезна</i>	

● В пословици и поговорки при употреби на т. нар. ‘гномичен аорист’ (‘γνομικός αόριστος’, вж. Дзардзанос 1996: 179). Да припомним, че в българския език еквивалентните ФЕ обикновено са представени в минало неопределено време:

гр. <i>Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.</i>	бълг. <i>Търкулила се тенджерата и си намерила похлупака.</i>

● Една многобройна група формално и семантично еквивалентни в двата езика фразеологизми, основаващи се върху метафоризация на основни функции на организма, със значение на внезапно или неочаквано развитие на събитията, силен страх, се образуват изключително с перфективни глаголи:

⁴ Авторката обръща внимание на факта, че ограниченията във фразеологичните единици често са в сила и при употребите на съответните глаголи в несвършен вид (пак там, с. 76).

гр.	<i>πάγωσε το αίμα μου έσπασε η καρδιά μου / η χολή μου με έλουσε κρύος ιδρώτας πετάχτηκαν τα μάτια μου έξω πάγωσα / πέθανα από το φόβο μου κοκάλωσα από φόβο / τρόμο</i>	бълг.	<i>замръзна ми кръвта пръсна ми се сърцето / жлъчката обля ме студена пот изскочиха ми очите замръзнах / умрях от страх вцепених се / вкамених се от ужас</i>

● Откроява се група фразеологизми със значение на ‘умря’⁵, като и в двата езика глаголният компонент е перфективен, обикновено в аорист:

гр.	<i>τίναξε τα πέταλα πήγε στα θυμαράκια, ανέβηκε στον ουρανό ήρθε στο κουτάλι του παπά, έμεινε στον τόπο τα κακάρωσε (много грубо)</i>	бълг.	<i>ще хвърля / хвърлих петалата / топа букв. ‘отиде при машерката’ пресели се на небето букв. ‘дойде в лъжицата на попа’ остана на място пукяса</i>

2.2.2. В подчинителни конструкции:

гр.	<i>να μου τρυπήσεις τη μύτη, букв. ‘да ми продупчиш носа’⁶, това, което искаш, няма да стане ό,τι βρέξει, аς κατεβάσει, букв. ‘каквото вали да довлече’, да става каквото ще ας κόψει το λαιμό του, букв. ‘да си пререже гърлото’, на всяка цена</i>

● подчинителни конструкции-формули: пожелания, поздравления, закланателни конструкции и пр. (за български език вж. и Ничева 1987: 32).

гр.	<i>να μη φτάσει να δει проκοπή, букв. ‘да не дочака прокопсия’ να σε πάρει ο διάολος; να σε πάρει και να σε σηκόσει – дявол да те вземе; да те вземат мътните να τα εκατοστήσεις! ‘живееш сто години’</i>	бълг.	<i>да даде господ мир и берекет; под бяло да легнеш; да не чуе дяволът; да те видя на бял кон;</i>

2.2.3. Перфективни футурни форми, участващи като компонент във ФЕ, които биха могли да се разпределят по семантични групи:

● В една многобройна категория фразеологизми, представляващи по своето значение заплаха, закана или предупреждение, глаголът винаги е перфективен и визира завършеност и достигане на резултата от действието:

гр.	<i>θα σου βγάλω το τσουλούφι θα σου φάω/στρίψω το λαρύγγι θα κλάψουν μανούλες</i>	бълг.	<i>ще ти оскубя косата ще ти изтръгна гръкляна ще ти разплача майката</i>

⁵ Интересни наблюдения върху видовете употреби в синонимични редове със семантика ‘умря’ в български и руски език вж. у М. Леонидова (1979: 35–36).

⁶ Отрязването или продупчването на носа е било обичайно наказание във Византия.

Но трябва да отбележим, че към същата група на фразеологизми за заплаха или закана (Хиоти 2010: 74) принадлежат и единици с имперфективни глаголи, които изразяват продължителни динамични или статални ситуации, невъзможни за описание с едноактен (семелфактивен) глагол:

гр. *θα χτυπάς/θα βαράς το κεφάλι σου (στον τοίχο)* бълг. *ще си чукаш главата*
θα βλέπεις τα кипαρίσια ανάποδα, букв. 'ще гледаш кипарисите обратно, отдолу'

● Сигурност, убеденост за някакво действие с подчертаване на резултативността и завършеността на действието:

гр. *θα βρεις τον μάστορά σου* бълг. *ще си намериш майстора*
θα φας ξύλο *ще ядеш тоягата / дърво*

● Ирония за невъзможността да бъде постигнато нещо, за несъстоятелността на определено усилие или твърдение:

гр. *θα μου γυρίσουν πίσω τον αρραβώνα* бълг. *ще ми върне годежа / пръстена*
θα τα βάψω μαύρα *ще си върже черно на метлата*
ще хванеш на босия цървулите
ще цъфне и ще върже

2.2.4. Перфективните императивни конструкции представляват внушителна група както в българския, така и в новогръцкия език⁷. За голяма част от тези фразеологизми е характерна висока степен на застиналост и немотивирана употреба на граматичната форма.

гр. *στο άψε σβήσε*, букв. 'за запали – загаси', *за нула време*
μη στάζει και μη βρέξει, букв. 'да не капне, да не завали', *грижа се прекалено за някого*
δεν είναι παίξε γέλασε, букв. 'не е играй-смей се', *не е майтап работа, сериозно е*

● Свършени императивни форми са глаголен компонент на многочислени ФЕ. Биха могли да се набележат някои семантични групи, но не и да се изчерпят:

● заплаха:

гр. *βούλωσ' το*, букв. 'запуши го/я', бълг. *млъкни!*
μάζεψε τη γλώσσα σου *прибери си езика!*
χάσου από τα μάτια μου *изчезни ми от погледа!*

● разочарование, неодобрение, укор, съвет, безразличие и др.:

гр. *πάρε τον έναν χτύπα τον άλλον* бълг. *хвани единия, удари другия*
σήκω εσύ να κάτσω εγώ! *стани ти, да седна аз!*
πέσε πάντα να σε φάω, букв. 'падни, пито, да те изям', *неодобр.*
πιás' τ' αβγύ και κούρεψ' το, букв. 'хвани яйцето и го обръсни'
πες τα, χρυσόστομε, букв. 'кажи го, златоусте', *одобрение*

⁷ По данни на А. Хиоти (2010) императивните конструкции представляват 2,8% от общия корпус от 133 устойчиви словосъчетания.

При сравнение между фразеологичните единици с императивна глаголна форма в двата езика трябва да се вземат под внимание съществуващите различия при функционирането на вида в повелително наклонение (вж. Томадаки, Марку 2009).

Представеното изследване е само един опит да се потърсят взаимодействията и връзките между фразеологичната семантика и аспектуалните граматични отношения в българския и гръцкия език, илюстриращи плавното преливане и взаимното допълване между лексика и граматика (Петрова, Марку 2012).

Целта ни беше повече да набележим проблематиката, отколкото да представим цялостен анализ, невъзможен в рамките на подобно изследване. Измежду огромното разнообразие от фразеологични схеми и модели да „изкристализират“ основните фактори, обуславящи употребите на различните видови форми. Използваният езиков материал от двата езика позволява да бъдат изолирани и описани определени отношения и групи, но не е достатъчен, за да могат да бъдат изведени сигурни съотношения и формулирани основни принципи.

Като основно се налага наблюдението за общи тенденции, заложен в фразеологичните системи на двата езика по отношение на аспектуалните параметри на единиците: фразеологичната семантика се изгражда върху едни и същи аспектуални значения. Може да бъде констатирано преобладаващо сходство и съвпадение на основните страни от проявите на граматичната категория вид във фразеологичните системи на двата езика.

Както българският, така и новогръцкият език показват зависимост между аспектуалната дефективност и степента на устойчивост на ФЕ, свързана от своя страна със структурните модели. В гръцкия език, където един внушителен брой ФЕ са напълно застинали, с произход от предишни фази на развитие на езика, е по-ярко впечатлението за немотивираност на аспектуалното (а и изобщо на граматичното) поведение.

Библиография

- Анастасиади-Симеониди, Флятурас 2003: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Φλιάτουρας. Η διάκριση [λόγιο] και [λαϊκό] στην ελληνική γλώσσα. – In: *Πρακτικά του 6-ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>. (accessed 25 June 2014)
- Анастасиади-Симеониди, Ефтимий 2006: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Α. Ευθυμίου. *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η Διδακτική της Νέας Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκη, 2006.

- Баранов, Доброволски 2008: Баранов, А., Д. Добровольский. *Аспекти теорети фразеологити*. Москва: Знак, 2008.
- Влахопулос 2007: Βλαχόπουλος, Σ. *Λεξικό των ιδιωτισμών τα Νέα ελληνικής*. Αθήνα: Κλειδάριθμος, 2007.
- Дзардзанос 1999 (1946): Τζάρτζανος, Α. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Τόμος Α. Θεσσαλονίκη, Α-φοι Κυριακίδη, 1999.
- Калдиева-Захаријева 2005: Калдиева-Захаријева, С. *Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология*. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 2005.
- Кошелев, Леонидова 1963: Кошелев А., М. Леонидова. Категорията вид във фразеологичните единици. – *Български език*, 1963, № 4–5, 387–403.
- Κρυσтева 2013: Κρυσтева, Ж. *Устойчиви словосъчетания с прилагателни имена за цвят в българския и френския език*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, СУ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Леонидова 1979: Леонидова, М. Видовые сходства и различия глагольных фразеологизмов в русском и болгарском языках (структурно-семантическая характеристика). – *Болгарская русистика*, 1979, № 5, 28–39.
- ЛΚН: Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, ΑΠΘ Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη, 1998.
- Моциу 1987: Μόττσιου, Β. Ελευθερία και δέσμευση στη γλώσσα (Η περίπτωση των ιδιωτισμών). *Λωδώνη*, 16, 1987, 231–255.
- Моциу 2012: Μόττσιου, Ε. Категории πραγματολογικών φρασεολογισμών. – In: Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), *Selected papers of the 10th ICGL*, Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 960–964.
- Нацулис 2007: Νατσούλης, Τ. *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις*. Αθήνα: Σμηρνωτάκης, 2007.
- Ничева 1987: Ничева, К. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство, 1987.
- Ничева, Спасова-Μιχαήлова, Чолакова 1974: Ничева, К., С. Спасова-Μιχαήлова, Κρ. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1–2. София: БАН, 1974.
- Петрова, Марку 2012: Petrova, An., Χρ. Μάρκου. Η γνωστική ουσία της υπαρκτικότητας και η γλωσσική έκφρασή της στην Ελληνική και στη Βουλγαρική («ΕΙΜΑΙ» και «ΕΧΩ»). – In: Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), *Selected papers of the 10th ICGL*, Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 1081–1089.
- Симеонидис 2000: Συμεωνίδης, Χ. *Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας, 2000.
- Симеонидис 1991: Symeonidis, Ch. Bulgarische und Griechische Semantische Entlehnungen (Calques) aus dem Türkischen am Beispiel einiger Verben. – In: *Actes du 5e Colloque organisé par l'Institut des études balkaniques de Thessaloniki et l'Institut d'études balkaniques de l'Academie Bulgare des Sciences à Thessaloniki et Jannina*, 27–31 Mars 1988. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies-225, 1991, 425–430.
- Томадаки, Марку 2009: Θωμαδάκη, Ε., Χρ. Μάρκου. Συγκριτική τυπολογική ανάλυση του παραδείγματος της προστακτικής της ελληνικής και της βουλγαρικής.

- In: *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 29ης Ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης 2009, 325–338.
- Χιοτι 2010: Χιώτη, Α. *Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας ελληνικής: ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα* (διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2010.
- Чолакова 1967: Чолакова, Кр. Към въпроса за формата на фразеологичната единица. – *ИИБЕ*, кн. XV, 1967, 139–181.

e-mail: cmarkou@bscc.duth.gr